

ARBETSBLAD

URSPRUNGSFOLK I 3 KLIMAT

I den här utställningen berättar vi om några av jordens ursprungsfolk och hur de anpassat sig, överlevt och skapat i tre miljöer med extrema klimat: Australiens öknar, regnskogen i Amazonas och köldens rike i Arktis.

Ursprungsfolk eller urfolk kallas de folkgrupper som varit bosatta i ett område när andra folkgrupper grundade en stat inom samma område. Ursprungsfolk hålls samman genom sin identitet, uttrycket för kulturen, språket och traditionen. Identiteten hör alltid samman med ett geografiskt område men att tillhöra ett ursprungsfolk betyder inte alltid att man lever i det området eller livnar sig på samma sätt som förfäderna. Idag tillhör ca 300 miljoner av världens befolkning ursprungsfolken. Ursprungsfolken har genom historien drabbats hårt av kolonialisering, miljöförstöring och diskriminering. Många kämpar för att kunna behålla språk, traditioner och landområden och samarbetar idag även globalt. I utställningen möter några av världens ursprungsfolk: Aboriginer, amazonasindianer, samer och inuiter.

AUSTRALIEN

Australiens ursprungsfolk kallas för aboriginer, ordet kommer från det latinska ordet för ursprung (jfr original). Deras historia och kultur är mycket gammal. För ca 40 000 år sedan kom de första människorna till Australien, förmodligen någonstans från Sydostasien. Aboriginer har bott och bor i centrala Australiens ökenområden, längs med kusterna och i regnskogsområdena i norr. Gemensamt för alla aboriginska grupper är att de innan europeernas ankomst i början av 1700-talet levde som samlare och jägare och rörde sig mellan olika lägerplatser. Det förekom inte jordbruk eller boskapsskötsel. Redskapen tillverkades av trä, sten och växtfibrer.

Även om aboriginerna hade en materiellt enkel kultur var deras kunskaper om naturen och anpassningen till den mycket stor. Redskapen måste vara lätta att bära med sig och helst kunna användas på flera sätt. Bumerangen är ett bra exempel, den kan användas som jaktredskap, grävkäpp, skalkniv och musikinstrument.

Den andliga världen kallas drömtiden och kunskap om den innebär kännedom om heliga platser, myter, sånger, danser och ceremonier.

Aboriginernas släktskapssystem är otroligt komplicerat och varje individ hör genom sin släkt samman med platser, växter och djur. I skapelsemyterna från drömtiden berättas hur de andliga förfäderna skapade världen genom att sjunga fram namn på växter, djur, berg och floder. När de andliga förfäderna sjungit fram världen lämnade de över ansvaret för skapelsen till människorna. Skapelsen pågår hela tiden och det är de olika klanernas uppgift att med myter, danser och ceremonier återskapa "sina" växter, djur och heliga platser. Drömtiden är alltså inte linjär utan cyklisk.

När europeerna började etablera sig i Australien på 1800-talet var det två världsbilder som krockade. Aboriginerna beskrevs som ett primitivt stenåldersfolk som snart skulle dö ut. De drabbades av massakrer, epidemier och tvångsflyttningar. Släkter splittrades och mycket traditionell kunskap och många språk försvann.

Under 1900-talet omhändertogs tiotusentals aboriginska barn och sattes på barnhem och i internatskolor där de skulle glömma sin bakgrund. Detta kallas för "the stolen generation" och är fortfarande en stor fråga i Australien.

AMAZONAS

I norra Sydamerika ligger världens största sammanhängande regnskogsområde som fått sitt namn av att den väldiga Amazonfloden rinner genom området. Ursprungsfolken i Amazonas lever i små grupper, ibland långt inne i regnskogen men de allra flesta har kontakt med yttervärlden. Bilden av isolerade indiagrupper som lever på samma sätt som på stenåldern är väldigt överdriven. Däremot har många amazonasindianer tvingats att söka sig långt in i regnskogen på grund av skogsavverkning och politiska konflikter. Den tropiska regnskogsmiljön är extremt artrik, det finns mängder av växt- och djurarter som ursprungsfolken lärt sig att använda. Många grupper av amazonasindianer odlar rotfrukter och grönsaker i mindre trädgårdsodlingar. Floden är viktig för fiske och transport, nästan alla byar ligger längs med vattnet. För att överleva i regnskogsmiljön måste man kunna orientera sig bland mångfalden. En del växter är goda och nyttiga, andra giftiga, en del kan användas som medicin. Även giftiga arter kan komma till användning, t ex pilgiftsgrödor. Eftersom klimatet är mycket varmt och fuktigt har amazonasindianerna traditionellt inte använt textilkläder. Men smycken och kroppsdekorationer av fågelfjädrar, aptänder, musselpärlor och t o m skalbaggsvingar är vanliga.

Schamanen är en viktig person i samhället. Han kan bota sjuka, påverka jaktlyckan och se in i framtiden. Schamanerna i Amazonas använder ofta växtdroger för att komma i ett transtillstånd där de upplever sig få kontakt med andevärlden och ibland förvandla sig till jaguarer eller fåglar. Myterna från Amazonas berättar om skillnaden mellan den stora mörka regnskogen med farliga djur och övernaturliga väsen och den lilla ordnade byn där människorna bor och eldarna brinner.

ARKTIS

Om du följer norra polcirkeln genom Norge, Sverige och Finland, vidare in i Ryssland, genom hela enorma Sibirien, över Alaska, norra Kanada och hela Grönland, då är du i Arktis. Här har människor överlevt i det kalla klimatet, jagat, fiskat och bedrivit renskötsel. De har sytt sina varma vattentäta kläder av djurens skinn och pälsar. Stor skicklighet krävs för att manövrera kajaker i iskallt vatten under valjakten. Att bereda skinn och pälsar är ett tungt och tidskrävande arbete som har varit de arktiska kvinnornas uppgift.

Även om avstånden är enorma så kan man se likheter i anpassningen och livsstilen i de olika arktiska områdena. Människorna har levt nära varandra i små grupper, samarbete har varit livsnödvändigt, krig och våldsamma konflikter ovanliga. Religion och myter som ingår i den arktiska schamanismen speglar de hårda villkoren och berättar om hur hela naturen är laddad med andlig kraft. Jägarna måste be sina bytesdjur om förlåtelse och schamanen försätter sig i trans genom sång och trumspelade. I utställningen visar vi schamantrummor från Sibirien, Grönland och Sverige. I hela Arktis har björnen en särskild roll i myter och ceremonier. Björnjakt omges av många tabun och det finns mängder av berättelser om hur björn och människa byter skepnad med varandra.

Idag kämpar många arktiska ursprungsfolk för självbestämmande och möjlighet att påverka beslut om exploatering av naturresurser. Effekterna av globala klimatförändringar är en stor fråga inför framtiden i Arktis.

Frågor att arbeta med:

Nämna några ursprungsfolk i olika delar av världen.

Hur levde aboriginerna innan europeerna kom till Australien och hur förändrades deras livsvillkor efter européernas ankomst?

Vad betyder "The stolen generation" och hur tror du det påverkar aboriginer idag?

Har amazonasindianerna alltid levt i små grupper långt inne i regnskogen?

Leta upp "myrhandsken" och beskriv hur den används. Finns det något motsvarande i det svenska samhället?

Vilka material har de arktiska folken använt till sina föremål och kläder?

Vad har de arktiska schamanerna för hjälpmedel för att komma i trans och kommunicera med den andliga världen?